

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

VIDYAWARTA®

SPECIAL ISSUE January 2019

Maratha Vidya Prasarak Samaj's

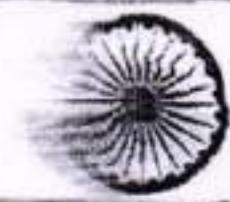
ARTS AND COMMERCE COLLEGE, KHEDGAON

Tal.Dindori, Dist.Nashik - 422 205

**TWO DAYS NATIONAL SEMINAR ON
"Economic and Political
Influence of Asian
Countries : India & China"**

Dated: 18th and 19th January, 2019

Guest Editor
Dr.D.N.Kare

Sponsored by

BCUD,
Savitribai Phule Pune University, Pune

Organized by

Department of Economics & Politics

ATTESTED

[Signature]

PRINCIPAL

Smt. Vimlaresh Khimji Tejookaya, Aris.
Science & Commerce College
Deoli-Camp (Nashik)

INDEX

Sr. No.	Topic	Researcher	Page No.
1	भारत-चीन परराष्ट्रीय धोरण बाटचाल	प्रा. अभिनव संपत पोटे	1
2	भारत चीनचा तुलनात्मक आढावा	प्रा.डॉ.सुनली प. डगले	5
3	चीन आणि सार्क देश	प्रा.डॉ.डी.ठाकरे	16
4	भारत व असियान संघटना	डॉ.डॉ.एन.कारे	24
5	भारताच्या दृष्टीने हिंदी महासागराचे सार्वांतरक पहत्त्व आणि चीनची भूमिका	प्रा.भिमराज गायकवाड	29
6	सीमावादाचे भारत व चीनबरील परिणाम	प्रा.जे.एल.यागारे	33
7	भारत आणि चीन आशियाई देशावर आर्थिक आणि राजकीय प्रभाव	प्रा.जगताप संदीप शांताराम	38
8	भारत चीन संबंध	प्रा.डॉ.पंकज निकम प्रा.डॉ.मनोज जगताप	42
9	भारत - चीन संबंध	डॉ.कृष्णा.डॉ.कापडी प्रा.सतीश सुभाष कावळे	46
10	भारत चीन संबंधाचे बदलते पेलू	डॉ.लिंबोळे मणीश मनोहर	52
11	भारत व चीन आर्थिक व राजकीय संबंध	डॉ.मनिषा के. आहेर	55
12	भारत आणि चीनची आशियातील भूमिका	प्रा.संजय अ. मराठे	59
13	भारत चीन संबंध	कृ.निकिता लक्ष्मण गांगडे	67
14	भारत आणि चीन यांच्यातील तुलना आणि आक्षणे	डॉ.अमाल ए. गायकवाड प्रा.डॉ.एच.एम.क्षीरसाहर	70
15	सार्कची कार्यप्रणाली व इतर देश	प्रा.कृष्णा रावा पांडुवी	75
16	चीन संबंधाचे बदलते स्वरूप आणि दक्षिण आशिया	प्रा.राजेन्द्र विश्वनाथ पवार	81
17	दक्षिण आशियातील भारत आणि चीन देशातील अर्थव्यवस्था	डॉ.डॉ.डॉ.बालके	86
18	भारतीय अर्थव्यवस्था व चीनची अर्थव्यवस्था: एक अभ्यास	प्रा.डॉ.गोरक्षनाथ रामदास पिंगळे	93
	भारत आणि चीनची आशियामधील भूमिका	प्रा.अरुण अंबादास पांडे	99
	डॉकलाम समस्या आणि भारत चीन संबंध	प्रा.पी.डॉ.गोणारकर	105
	हिंदी महासागराचे भूराजकारण आणि चीनची उपस्थिती	प्रा.श्रीमती सुव्याणा पांडे	110
	भारत-चीन संबंध	धामणे	
23	भारत आणि चीन : आशिया देशावरील प्रभाव	प्रा.आर.जे.निकम	116
24	भारत चीन सीमा वाद	प्रा.शशिकांत एस. सांगळे	120

भारत – चीन संबंध

डॉ. कृष्णा कापडी

प्रा. सतिश मुख्य कावळे

सहाय्यक प्राध्यापक (राजशास्त्र विभाग)

एस.व्ही.के.टी. महाविद्यालय,
देवळाळी कोण, नाशिक.

➤ प्रस्तावना :-

दक्षिण आशियातील खींचालिक दृष्ट्या, लोकसंघेच्या दृष्टीकोनानुन सर्वांन मोठे राष्ट्र म्हणून भारत व चीन या दोन्ही देशांकडे बघितले जाते. अनेक वर्ष गुलामगिरीत राहीलेली ही राष्ट्र नवळजवळ एकाच वेळी स्वतंत्र झाली. स्वातंत्र्यानंतर भारताने उदारमतवादी लोकशाहीचा स्विकार केला तर चीनने साम्यवादी व्यवस्था स्विकारान आपली राजकीय व्यवस्था विर्माण केली. इतरांनी प्रत्येकांना या पहिल्या काळात भारत व चीन याचे संबंध मैत्रीचे होते. काळात साम्यवादी दोन्हा मर्यादा देवळा पहिला देवळ भारत होता. पाशिवाय चीनला 'युनो' या संघटनेत नकारात्मकार विचार करायाची दो पहिला चार्टिंग भारतानंतर चीनला दिला. परंतु त्यानंतर चीनने लांकरी कारवाई क्रममध्ये निवेद तळ प्रदेश आवरण्या प्रदेशात मिळवला. निवेद तळ चीनचाय भाग आहे. अशी ढाग खुमिका या काळात चीनमे देवळी चीनच्या या विम्नारवादी शोरणाला तिबेटीयन घर्मीगुरु दलाई लामा याचे विशेष दर्शनविला. अशा वेळी चीनने दलाई लामा यांच्या विश्वदृष्ट लांकरी कारवाई सुरु केली. याच काळात दलाई लामानी भारताकडे आश्रय मागितल्यानंतर भारतानेही त्यांन्या मागणीचा विवार करूण त्यांना राजकीय आश्रय दिला. या एकाच काळामुळे चीन भारतावर नाराज झाला व येथुन पुढच्या काळात भारत व चीन यांच्या संवंधामध्ये विनुस्ता पेण्यास सुरुवात झाली. या संघर्षाची पहिली ठाणगी ही १९६२ च्या युद्धानंतर पडली. या युद्धात चीनने भारताचा पराभव केला. यानंतरच्या काळात भारत व चीन संबंध नेहमीच संघर्षाचे राहिले. पंतप्रधान राजीव गंधी, श्री नरसिंह राव, श्री अटल बिहारी वाजपेय व पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांच्या चीनचा वेळोवेळी दौरा करूण दोन्ही देशातील सर्वं सुखरविण्यासाठी प्रयत्न केले याशिवाय चीनचे राष्ट्रपती 'शी जिनपिंग' यांनी २०१४ मध्ये भारत दौरा करूण दोन्ही देशातील सर्वं मैत्रीवत व्हावेत यासाठी प्रयत्न केल्याचे दिसते. आजपाचीत वेळोवेळी चीन – भारत याचे सर्वं मैत्रीवत राहिले. तर कधी संघर्षात्मक स्वरूपाचे आज शेजारील राष्ट्रपतीको पाकिस्तान तळ भारताचा सर्वांत महत्वाचा शत्रु राहिला आहे. परंतु भारताच्या लांकरी शक्ती समोर पाकिस्तानचा किती टिकाव लागू शकतो. हे पाकिस्तानलाच नाही तर जगातील सर्वच देशांना माहित आहे. श्रीलंका, नेपाळ, बांगलादेश, भूतान या सर्व देशांबद्ये भारताचे सर्वं मैत्रीपूर्ण आहेत गण चीनचावत मात्र भारताला नेहमीच सज्जा देण्यात आपले परगाण्यांचे ओरण बनवावे लागते. कारण लांकरी दृष्टीकोनानुन भारतापेक्षा चीन अधिक संपन्न आहे. चीन केवळ भारताचा राजकीय शत्रु नाही तर तो खाल्या अश्वने भारताचा जागतिक मर्यादातील प्रतिस्पर्धी आहे.

ATTESTED

PRINCIPAL
Smt. Vimlaresh Khiray Tejachaya, Arts,
Science & Commerce College
Devadgi-Camp (Nashik)

■ संशोधनाची उद्दीष्टे :-

- (१) भारत व चीन मध्येल संघर्षाचा आळावा घेणे,
- (२) शीतयुद्धेतर कालखंडांनंतर भारत-चीन संवेदनाचा अळावा घेणे,
- (३) भारताच्या बदलत्या पराष्ट्रीय धोरण अभ्यास करणे,
- (४) दक्षिण आशियातील बदलत्या घडामांदीना भारताच्या बदललेल्या धोरणाचा वेध घेणे,
- (५) भारताच्या प्रादेशिक विचागातील भूमिकेत निर्माण झालेल्या आळानाचा अभ्यास करणे,
- (६) आंगंराष्ट्रीय राजकारणातील भारताची भूमिका,
- (७) भारत-चीन यांच्यातील आर्थिक, राजकिय व लष्करी देवेत्या तुलनात्मक अभ्यास करणे.

■ उद्दिष्टके :-

- (१) भारत चीन यांच्यातील आर्थिक राजकिय, सामाजिक व लष्करी स्थिती खिळ स्वरूपाची.
- (२) दक्षिण आशियाच्या राजकारणात चीनने नव-नवीन अववरते निर्माण करण्या शस्त्रात्मक संघर्ष वाढविली.
- (३) दक्षिण आशियाच्या राजकारणात आपल्या वर्चस्वा साठी भारत - चीन यांच्यात संघर्ष.
- (४) जागतिक महासत्ता होण्यासाठी भारत - चीन प्रति स्पर्शक.
- (५) चीन चे महत्वकांशी व साप्राज्ञवादी धोरण.
- (६) शस्त्रात्मक / अववरत निर्मिती कल्पना भारताची सतत समतोलाची भूमिका.
- (७) भारत - चीन बदलते संबंध.

■ संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत शोधनिवधासाठी ऐतिहासिक वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक एकटोचा अवलंब ठेवला वर्तमानपत्रे, मासिके, न्युज वैनल, इंटरनेट या दुख्यम साधनाचा उत्तमोत्तम फैला.

■ भारत - चीन संघर्षाची कारणे :-

भारत व चीन या दोघांना नाही एकाच वेळी स्वातंत्र्य मिळाले, स्वातंत्र्य मिळाल्यावरोपार नाने आंतरराष्ट्रीय राजकारणात आलिपततवाद हे तत्व स्थिकारूण आपला आर्थिक विकास नायावर भर दिला. चीन माझ या काळात आपले महत्वकर्तव्यी धोरण गवऱत होते दुसऱ्या दुदानेतरच्या काळात सुरु झालेले

शीतयुद्ध व यात सोक्खियत संघ व अमेरिका यांची जागतिक महासत्ता होण्यासाठी सुरु झाला संघर्ष त्यामुळे या काळात गुलामगोरीतुन स्वतंत्र उदयास आलेल्या राष्ट्रांची मोदवा प्रभागात दुख्यवाना सुरु झाली. अमेरिका व रशिया प्रणित 'नाडे' सिएटो' यासाठेच्या लष्करी संघटनानाचे नायदत्व या देशांनी स्विकारले. परंतु भारताचे तकालीन गतप्रधान पांडित जवाहरलाल नेहम यांच्या प्रभावशाळी नेतृत्वामुळे यांच्यात विवरण निसरा गट तवार झाला, भारताच्या या

PRINCIPAL
Smt. Vilasben Kshemji Tejarkaya, Arts, Science & Commerce College Deoli - Ganpati (Dist. Ratnagiri)

१९२६ – ०७ मध्ये अमेरिकेचे राष्ट्राधक्ष यांनी भारताला भेट देऊन दोन्ही देशांमध्ये नव्याच्या पुरवदयाविषयीचा ऐतिहासिक फरार केला. नुकताच अमेरिका व भारत यांच्यात दोनो महासागरामध्ये संयुक्त लक्ष्यांनी सराव केला गेला. भारत – अमेरिकेचे हे मैत्रीपूर्ण संबंध दोन्हांची चिंतेचा विषय आहे.

(२) दक्षिण आशियातील राजकारणात भारताचे वाढते वर्चस्व : –

आर्थिक व लष्करी महासूला म्हणून आशिया खंडात नावारूपाला येण्यासाठी तेजाचे प्रयत्न मुळ आहे. परकिंव गुंतवणुक वाढविण्यासाठी भारताने उदयोग व व्यापार क्षेत्रात इतके संवलनांची दिल्या आहे. अमेरिका, रशिया, इंग्लंड, फ्रान्स, जपान व या राष्ट्रावरोबर दृश्यालेले संबंध. आमियान व युरोपियन महासंघ याच्याशी इतालेले आर्थिक व्यापारी कगर, नव्याच्या इतर शेजारी गण्डावरोबर असणारे मैत्रीपूर्ण संबंध. याकू सारख्या संघटनावर भारताचा नव्याच्या प्रभाव या अनेक वैद्यीमुळे दर्थिण आशियाच्या राजकारणात भारताचा प्रभाव वाढता आहे. या वाढत्या प्रभावाची चीन ला जाणिव असल्याने भारतावरोबर आपले संबंध मैत्रीपूर्ण देवाण्यात आपलेही होत आहे. याची चीनला जाणिव आहे.

(३) भारताची अणवस्त्र क्षमता : –

१९९८मध्ये भारताने अणुपरिक्षण करूण स्वतःला अणवस्त्रारी याद्वारा म्हणून प्रोप्रित केले. या अगोदर १९७४ मध्येच श्रीमती इंदिरा गांधी यांनी अणुपरिक्षण करून भारताची अणवस्त्रारी बाटवाल मुळ केली होती. १९६२ च्या अगोदराची भारताची लष्करी शक्ती आणि नव्याची भारताची लष्करी शक्ती यात फार मोठी तजावत आहे. याची चीनला जाणिव आहे. भारताकडे असणाऱ्या झालीना, मैसूर, पौर्णिमा यासारख्या अठया (१८) अणुभद्रपा उत्तरां २०१७ च्या आकडेवारीनुसार भारताकडे आजमितीस ३,४६,८००० सैन्यशक्ती आहे. २००२ लाईपू एअरक्राफ्ट आहे. यापैकी ६७६ फलवटर जेंट्स, ८०९ अंटक एअरक्राफ्ट रुद्र हे हेलिकॉप्टर १५ पानबुडी तर २०१६–१७ मध्ये भारताने ५००० किमी इथपर्यंत नारा क्रूझावा भारदस्त शेजान्यावरोबर शक्ती समतोल साधू शकेल.

(४) भारतीय बाजारपेठांचे महत्व : –

१९९१–९२ मध्ये भारताने जागतिकरण, उदारांकण तत्वाचा स्विकार केल्यामुळे अनेक परशास्त्रीय कंपन्यांनी भारतात आपली गुंतवणुक वाढवली. अमेरिकाच महें नर जगतील सर्वच मोठी गढृ भारतीय बाजारपेठांकडे आकर्षित झाली आहे. चौमध्ये दो औद्योगिक विकास मोठ्या प्रमाणावर झाला आहे. अशा वेळी मोठ्याबाजारपेठांची चौनला ही झाक्कडक्कना आहे. भारतावरोबर चांगले संबंध याहिल्यास या बाजारपेठांचा आपल्याका ताफे सुंदर येईल. याची जाणिव चीनला आहे. यातुनच चीनचे भारतावरोबरचे घोरण हे चीम्य यवळाचे दिसतात.

(५) जगतील सहावी मोठी अर्धव्यवस्था : –

भारताचा संध्याचा जी.डी.पी. २५९ ट्रिलियन इंडिया २०२५ ची देशांची दुलना करण्यासाठी जी.डी.पी. १७% इतला आहे. नव्याचा नवा क्षेत्रामध्ये

दरवर्षी वाढ होत आहे सध्या सेवांशेजातील जी.डी.पी. हा ५३% इतका आहे, तर उदयोग शेजातील जी.डी.पी. हा २६% आहे, या वर्षाच्या अर्धव्यवस्थेचा विचार करता चीनसारख्या देशाला कल्यांकावर असेल. "आंतरराष्ट्रीय मुद्रा कोष" (आई.एम.एफ.) च्या गते २०१८- १९ मध्ये भारताची अर्धव्यवस्था अधिक वेगाने पुढे जाईल, त्याच्या मते २०१८ मध्ये भारताचा आर्थिक विकास दर ७.४% असेल तर तोव २०१९ मध्ये ७.८% गणाण्याची शक्यता आहे, तर आई.एम.एफ. यांच्या गते चीनचा आर्थिक विकास दर २०१८ मध्ये ६.६% गळीला, तर २०१९ च्या वर्षी हा विकास दर ६.४% गळू शकतो. यावरून भारताची अर्धव्यवस्था वेगाने पुढे जाताना दिसते, याचा परिणाम भारत – चीनच्या सर्वोच्चावर पडताना दिसतो.

(६) कारगील युद्धाप्रसंगी भारताने दाखवलेला संघर्ष : –

१९९९ मध्ये भारताच्या कारगील भेजात पाकिस्तानने पुसखोरी केली, यातुनव भारत – पाकिस्तान यांच्यान युद्धजन्य परिस्थितीनी निर्माण झाली. या काळात पाकिस्तान कडून सौमार्गेचे उत्तरीपैकी झाले असल्याची तसेच भारताच्या गोमाशेजामध्ये पुसखोरी झाल्याची पुर्ण कल्यान चीनला होती अशा वेळी युद्ध झाले असते तर भारताने नक्कीच अणवस्वाचा वापर केला असता, परतु भारताने तसेच न करता हे युद्ध टाळावे म्हणुन दाखविलेला संघर्ष, हा अमेरिकेच्याच नाही तर चीनच्या देव्हील कौतुकाचा विषय होता. यामुळे चीनच्या मनात भारताविषयीचा आदर वाढला.

(७) पाकिस्तान – तालिबान संबंध : –

१९९० नंतर चीनच्या शॉन – शियांग प्रांतामध्ये मुस्लिम अल्पसंख्याकांनी फुटीवादी चळवळी सुरु केल्या. या चळवळीला अफगाणिस्तान मध्ये प्रशिक्षीत झालेले अनेक मुजाहिदीन सामील झाले. त्यांनी चीनच्या या प्रांतात हिसांचार वाढला, अफगानमधील तालिबान शासनाच्या गजबटीने ते प्रशिक्षीत दहशतवादी चीन मध्ये पारविले जात. त्या तालिबान शासनला पाकिस्तानचे समर्थक आहे हे जगजाहिर आहे. त्यामुळे पाकिस्तानकडे पाहण्याचा चीनचा दृष्टीकोन बदलला आहे.

(८) यश्विण आशियातील राजकारणात अमेरिकेचा वाढता हस्तक्षेप :

२००१ रोजी अमेरिकेवर झालेल्या दहशतवादी हल्ल्यानंतर अमेरिकेने अल्कायदा व तालिबान सारख्या संघटनाला अपले लक्ष्य बनविले. ओसामा बिन लादेन याने अफगाणिस्तानमध्ये आश्रय प्रेतल्याचे स्थान झाल्यानंतर अमेरिकेने अफगाणिस्तान विरुद्ध लष्करी कारवाईस प्रारंभ केला. २००१ते २००६ पर्यंत अमेरिकेने द.आशियातील अनेक गष्टावरोवर दहशतवाद या मुहायावरून लष्करी कराव केलेले दहशतवाद संपर्कांने, हाच केवळ असे उद्देश नाही तर द.आशियात चीनच्या वाढत्या लाकरी सामर्थ्याला शह देणे आणि परत या टिकाणी आपला प्रभाव निर्माण करणे अमेरिकेस आवश्यक वाटत लेते अमेरिकेच्या या कूटनितीचा

ATTESTED

M. D. Patel

PRINCIPAL,
 Shri. Vinoben Khumji Tojookaya, Arts,
 Science & Commerce College

चीनला चांगल्याच प्रकारे अनुभव असल्याने भारताबोवर आपले सदृश चांगले उत्तराखण्डमध्ये आपले भाले आहे याची चीनला जाणिव आहे.

➤ **निष्कर्ष :** -

भारत - चीन यांच्या मध्ये नेहमीच संघर्ष गाहिलेला दिसतो. परंतु १९७५-७८ मध्ये चीनचा भारताकडे बघाणाचा दृष्टीकोन बदलला आहे. भारत - चीन सहकार्यातुन व एकमेकांच्या समन्वयातुन दआशियात शांतता व आर्थिक संपन्नता नांदु शकते. याची या दोघा राष्ट्रांनाही जाणिव आहे. आजच्या अवघवाणाकारी युगात या दोन्होही देशांना युद्ध ने परवळणारे आहे. परस्यनंतरा भहकार्यातुन, सांभजस्यातुन, घरेलून निर्माण झालेले प्रेस सोडविणे, दोघासाठीही आवश्यक ठरते. तरी देखिल चीन या देशाचा मागचा इतिहास बघता भारताला चीनवर गुणविणे विश्वास ठेवणे शक्य नाही, कारण आक्रमक आणि साम्याज्यवादी साठी प्रसिद्ध असणारे चीन व अनिमहन्यकाळी शोरण व दुर्त वृत्ती असणारे चीनचे नेतृत्व हे गुण बघता भारताने चीन बरोबर नेहमीच सतर्क राहून आपले परगटीय धोरण आखावे.

➤ **संदर्भ :** -

- (1) भारतीय परगटीय धोरण, (प्रतिमा प्रकाशन, डॉ. शीलेंद्र देवळाणकर)
- (2) भारत आणि जग डायमंड प्रकाशन, प्रा. डॉ. वी. डी. तोडकर
- (3) <https://hi.wikipedia.org>
- (4) <http://www.bbc.com/hindi/news>
- (5) <http://mea.gov.in>

ATTESTED
PRINCIPAL
Smt. Vinobben Khimji Tejookaya, ARI, Science & Commerce College DeoHali-Camp (Nasrik)

Maratha Vidya Prayak Samaj's

000012

ARTS & COMMERCE COLLEGE, KHEDGAON

Tal. Dindori, Dist. Nashik

Sponsored by : BCUD, Savitribai Phule Pune University, Pune and
Organized by : Department of Economics & Politics

Two Days State Level Seminar on "ECONOMIC AND POLITICAL INFLUENCE OF ASIAN COUNTRIES : INDIA & CHINA

Date : 18th & 19th January, 2019

This is to certify that

Prof./Dr./Mr./Mrs./Miss Dr. Y.D. KAPADI

From g, Peide Dwelling Behind Mahasoba Mandir Nasik Road No
actively Participated as a Delegate / Resource Person / Chairperson / Pre

Paper entitled

आजुल - एन्ट अप्पी

at the State Level Seminar organized by Department of Economics & Po

ATTESTED

PrincipaL

Maratha Vidya Prayak Samaj's
Arts & Commerce College
Khedgaon (Nashik)

Dr. Smt. S. S. Patil

S.S.PATIL

Prof. Smt. Y.B. Garud

Dr.